

Michał Dudek

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

DOŚCĘP DO WYBRANYCH TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH

HOUSEHOLDS ACCESS TO SELECTED INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN RURAL AREAS

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, technologie informacyjno-komunikacyjne, komputer, internet, gospodarstwo domowe

Key words: rural areas, information-communication technologies, computer, internet, household

Abstrakt. Znacząca część mieszkańców wsi w Polsce nie ma dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych. Może to ograniczać szansę na poprawę sytuacji ekonomicznej wielu osób. Celem artykułu było określenie zmian w poziomie rozpowszechnienia dostępu do komputera i internetu w gospodarstwach domowych z obszarów wiejskich oraz wskazanie na najważniejsze przyczyny braku wymienionych urządzeń na wsi. Wykorzystano dane GUS oraz *Diagnozy Społecznej* obejmujące lata 2004–2011. Wykorzystano metodę porównawczej analizy danych statystycznych. Z analizy danych wynika, że w latach 2004–2011 fizyczny dostęp gospodarstw domowych z obszarów wiejskich do komputerów i internetu znacząco się poprawił. Nadal jednak obserwuje się istotne różnice w rozpowszechnieniu tych urządzeń między miejskimi a wiejskimi gospodarstwami domowymi.

Wstęp

Komputer i internet mogą służyć różnym celom. Oprócz funkcji związanych z nawiązywaniem i podtrzymywaniem relacji społecznych czy z rozrywką, korzystanie z nich oznacza pozyskanie informacji, które mogą mieć znaczenie chociażby dla rozwoju intelektualnego, edukacyjnego czy zawodowego jednostki. Istotny wpływ na tworzenie i utrwalanie się nierówności ekonomicznych między ludźmi ma dostęp do wskazanych urządzeń. Wynika to z tego, iż współczesne społeczeństwo na znaczącą skalę bazuje na zasobie, którym jest informacja [Castels 2007]. W tym kontekście znaczenie ma fakt, iż coraz większa jej ilość przekazywana jest za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK). Cyfrowy przepływ danych wprowadza ponadto nową jakość w procesy produkcji, dystrybucji i konsumpcji [James 2002]. Technologie takie jak np.: internet stały się formą realizacji dużej części transakcji rynkowych. Stąd wydaje się, że niezbędnym warunkiem równego uczestnictwa w życiu społeczno-ekonomicznym jest możliwość korzystania z podstawowych elementów infrastruktury elektronicznej. Ma to szczególne znaczenie dla obszarów wiejskich, ponieważ szybkie sieci telekomunikacyjne mogą stanowić szansę dla lokalnej gospodarki oraz tamtejszych rynków pracy, np. przez zredukowanie niekorzystnego wpływu odległości od terenów relatywnie bardziej zasobnych w kapitał lub asymetrii informacji w stosunku do terenów zurbanizowanych. Jak pokazały przeprowadzone badania, w polskim społeczeństwie występowało znaczące zróżnicowanie w dostępie do internetu i komputerów, co miało konsekwencje ekonomiczne i społeczne w postaci utrwalania dotychczasowych i tworzenia nowych nierówności społecznych [Batorski 2005]. W Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach rozpoznano zjawisko tzw. cyfrowych nierówności, które w szczególności odnosiły się do mieszkańców wsi [Batorski 2003, 2005]. W opracowaniu opisano zmiany w dostępie do wybranych technologii informacyjno-komunikacyjnych ludności wiejskiej w Polsce. Wymieniono także najważniejsze przyczyny braku komputera i internetu w gospodarstwach domowych z obszarów wiejskich.

Material i metodyka badań

Technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) można rozumieć szeroko. Najogólniej jest to zbiór urządzeń służących do gromadzenia, przetwarzania i wysyłania informacji w postaci elektronicznej. W opracowaniu ograniczono się do analizy dostępu i wykorzystywania istotnych rodzajów tych technologii, czyli internetu i komputera. W artykule skupiono się na fizycznym dostępie wiejskich gospodarstw domowych do tych technologii. Dostęp fizyczny związany jest z możliwością korzystania z TIK (komputera, internetu) w danym miejscu, sprowadza się go najczęściej do dysponowania przez osobę lub gospodarstwo domowe odpowiednim sprzętem [Van Dijk 2011].

W artykule wykorzystano przede wszystkim dwa źródła danych. Posłużono się informacjami statystyki publicznej (GUS) oraz *Diagnozy Społecznej*. Dane GUS obejmowały lata 2004-2011 i dotyczyły społeczeństwa informacyjnego w Polsce, a w szczególności wykorzystania TIK w gospodarstwach domowych oraz przez poszczególne jednostki¹. Wykorzystane dane *Diagnozy Społecznej* związane były przede wszystkim ze stosowaniem TIK przez gospodarstwa domowe i indywidualnych użytkowników w latach 2007, 2009 i 2011².

Celem opracowania było przedstawienie zmian w poziomie rozpowszechnienia dostępu do komputera i internetu w gospodarstwach domowych z obszarów wiejskich oraz wskazanie na najważniejsze przyczyny braku wymienionych technologii na wsi. W artykule wykorzystano metodę analizy porównawczej danych statystycznych.

Wyniki badań

Z danych statystyki publicznej wynika, iż rozpowszechnienie komputerów w wiejskich gospodarstwach domowych jest coraz większe. O ile w 2004 r. sprzęt tego typu posiadała zaledwie jedna czwarta rodzin zamieszkująca obszary wiejskie, o tyle siedem lat później grupa ta stanowiła już ponad dwie trzecie. Warto podkreślić fakt zmniejszenia się dystansu między miastem a wsią w zakresie wyposażenia gospodarstw domowych w komputery. Wielkości grup rodzin z komputerem w dużych i mniejszych miastach oraz na wsi systematycznie upodabniają się. W okresie 2004-2011 różnica udziału gospodarstw domowych z komputerami w dużych miastach i na wsi zmniejszyła się o 11 p.p. (tj. z 19 do 8 p.p.), a w przypadku mniejszych miast i wsi zmalała ona o 9 p.p. (z 14 do 5 p.p.).

Interpretując powyższe dane można więc stwierdzić, że jeżeli chodzi o fizyczny dostęp gospodarstw domowych do komputera, znaczenie miejsca zamieszkania maleje. Można przypuszczać, że dla coraz większej liczby wiejskich rodzin sprzęt ten z jednej strony był zwykłym dobrem codziennego użytku, na który stać coraz więcej gospodarstw domowych, niezależnie od statusu materialnego. Z drugiej strony, ze względu na zmiany ekonomiczne i kulturowe, stał się on dla części z nich niezbędnym narzędziem, chociażby dla aktywności zawodowej, edukacyjnej i społecznej. Należy sądzić, że w przyszłości miejsce zamieszkania będzie w relatywnie jeszcze mniejszym stopniu różnicowało fakt posiadania komputera.

Coraz bardziej powszechny na polskiej wsi stał się również internet. Według danych GUS, w 2011 r. dostęp do internetu miało 61% wiejskich rodzin³. Siedem lat wcześniej zbiorowość ta była znacząco mniejsza, ponieważ obejmowała zaledwie 15% spośród ogółu gospodarstw domowych z obszarów wiejskich. Grupa wiejskich rodzin mających internet w ciągu siedmiu lat zwiększyła się o 46 p.p., a więc bardziej niż w dużych (wzrost o 38 p.p.) i mniejszych miastach (wzrost o 37 p.p.).

¹ W metodologii GUS zastosowano klasyfikację terytorialną wyznaczoną na podstawie liczebności mieszkańców, obejmującą trzy kategorie: duże miasta – miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców, mniejsze miasta do 100 tys. mieszkańców i obszary wiejskie.

² Badanie *Diagnoza Społeczna* było reprezentatywne w skali kraju. Istotny dla rozważań w opracowaniu był przekrój klasyfikacyjny ankietowanych gospodarstw domowych i respondentów ze względu na klasę miejscowości zamieszkania (wykorzystano dwuwartościową zmienną, w której jedna wartość była przypisana wszystkim miastom, niezależnie od liczebności mieszkańców, a druga wartość odnosiła się do obszarów wiejskich).

³ W dużych miastach dostęp do internetu miało 72% gospodarstw domowych, a w mniejszych miastach 67%.

Tabela 1. Wyposażenie gospodarstw domowych w sprzęt komputerowy i dostęp do internetu w Polsce w latach 2004 i 2011

Table 1. Internet and computer access in households in Poland in the years 2004 and 2011

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Wyposażenie w/Acces in [%]			
	komputer/computer		internet/internet	
	2004	2011	2004	2011
Ogółem/ <i>Total</i>	36	71	26	67
Duże miasta/ <i>Cities</i>	44	75	34	72
Mniejsze miasta/ <i>Towns</i>	39	72	28	67
Obszary wiejskie/ <i>Rural areas</i>	25	67	15	61

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *Spoleczeństwo informacyjne... 2008, 2012, Korzystanie z internetu 2011*

Source: own elaboration based on Spoleczeństwo informacyjne... 2008, 2012, Korzystanie z internetu 2011

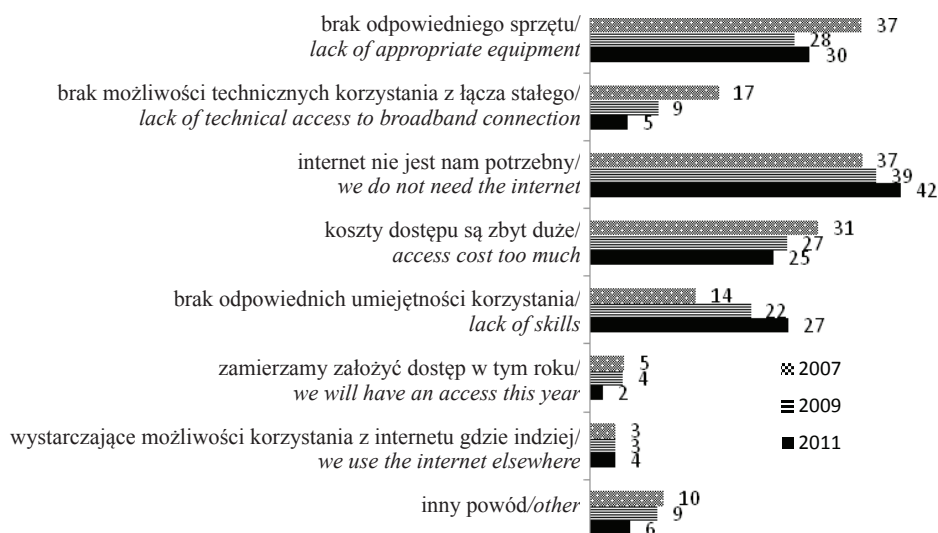
Nie zmienia to faktu, że we wszystkich trzech wyróżnionych powyżej kategoriach obszarów, skala upowszechnienia internetu była bardzo znacząca. Włączenie w technologię, jaką jest internet stanowi zmianę o jakościowym charakterze, która w oczywisty sposób stała się udziałem większości polskich gospodarstw domowych. Przyczyn tej sytuacji było na pewno wiele, choć podobnie jak w przypadku posiadania komputera, dostęp do internetu stał się zarówno koniecznością dla uczestnictwa w coraz bardziej istotnym aspekcie życia społecznego, jakim jest rzeczywistość sieci, ale także przedmiotem indywidualnego wyboru i preferencji. Podkreślić należy, iż ważną rolę w upowszechnieniu internetu odegrał rozwój rynku, a także fakt zwiększenia dostępu do zaawansowanych technologicznie urządzeń, umożliwiających dużą szybkość przepływu informacji (np. tzw. połączenie szerokopasmowe) za pośrednictwem technologii z rodziny DSL, telewizji kablowej lub sieci telefonii komórkowej.

Dzięki upowszechnieniu się zaawansowanych technologii przesyłu informacji znacząco zniwelowała się więc bariera odległości w korzystaniu z internetu, która niegdyś miała niebagatelne znaczenie, zwłaszcza w przypadku obszarów wiejskich. Jednak, nadal stosunkowo mniejszą dostępność do tego rodzaju technologii mieli mieszkańcy wsi, czyli obszarów na ogół o rozproszonej zabudowie, oddalonych od ośrodków miejskich. W ich przypadku duża odległość od większych skupisk ludności (np. obszarów wysoko zurbanizowanych, osiedli mieszkaniowych) wiązała się niewątpliwie ze względnie krótszym okresem dysponowania internetem oraz rodzajem posiadanych połączeń.

Fakt posiadania komputera i dostępu do internetu nie przekłada się automatycznie na korzystanie z tych urządzeń. Jak zaznaczono wcześniej, zarówno na obszarach wiejskich, jak i w miastach zmniejsza się zbiorowość, która nimi nie dysponuje. W przypadku coraz liczniejszych grup brak użytkowania komputera i internetu wynika z innych czynników niż brak materialnego dostępu do nich. Przyczyny korzystania z internetu, czynności która obecnie jest główną formą wykorzystania komputera, są ściśle powiązane ze znajdowaniem się w określonym, tj. wczesnym etapie życia, z nauką, poziomem zamożności oraz charakterem wykonywanej pracy.

Przytoczone dane dokumentują to, że w Polsce nadal stosunkowo liczna jest grupa wiejskich gospodarstw domowych nieposiadających komputera (33%) ani dostępu do internetu (39%). W 2011 r. w dużych miastach zbiorowości te były stosunkowo mniejsze odpowiednio o 8 i 11 p.p., a w mniejszych miastach o 5 i 6 p.p. Jakie były najważniejsze przyczyny tej sytuacji? Wyniki badań Diagnozy Społecznej świadczą o tym, że w obu wypadkach największe znaczenie miały indywidualne preferencje. W 2011 r. 42% spośród ogółu wiejskich rodzin bez dostępu do internetu wskazywała na brak potrzeby jego posiadania. Warto zaznaczyć, iż z upływem czasu udział tej kategorii wiejskich gospodarstw domowych wzrastał. W 2007 r. wynosił on 37%, a w 2009 r. 39%. Można przypuszczać, że wskazana zbiorowość, deklarowała brak zainteresowania siecią, które wynikało z określonego nastawienia.

Niezależnie od twierdzeń akcentujących konieczność uczestnictwa w globalnej cyfryzacji, ze względu na oferowane przez nią szanse, istniała względnie liczna grupa, niepodzielająca takiego przekonania i potrafiąca sobie radzić w społeczeństwie bez internetu. Jednocześnie, jeżeli chodzi o dostęp do sieci, wyniki badań udokumentowały nieznaczne zmniejszanie znaczenia ograniczeń ekonomicznych oraz infrastrukturalnych, które w przypadku obszarów wiejskich, jeszcze niedawno były decydujące. W 2011 r. jako uzasadnienie niedysponowania internetem 30% spośród badanych wiejskich rodzin bez dostępu do niego, deklarowało brak odpowiedniego sprzętu (w porównaniu z 2007 r. spadek o 7 p.p.), 5% wskazywało na wyposażenie w niewystarczające urządzenia techniczne (spadek o 12 p.p.), a 25% zbyt wysokie koszty tej usługi (spadek o 6 p.p.). W przypadku wiejskich gospodarstw domowych brak dostępu do internetu wiązał się również z niewystarczającymi umiejętnościami. Wobec spadku udziału rodzin, które nie posiadały internetu ze względów technicznych lub finansowych, coraz liczniejsza stała się grupa gospodarstw domowych, których członkowie nie mieli odpowiedniej wiedzy i zdolności umożliwiających użytkowanie tego narzędzia – 27% (w porównaniu do 2007 r. wzrost o 13 p.p.). Zbiorowość wiejskich rodzin pozostającą bez internetu ze względu na brak środków finansowych oraz różnego rodzaju bariery techniczne i finansowe należy uznać zatem za ciągle dość liczną. Dlatego ważne powinny być działania na rzecz jeszcze większego upowszechnienia szybkich, stałych łączy dla wiejskich gospodarstw domowych. W tym kontekście istotna wydaje się być również możliwość skorzystania z niego poza domem, w miejscu publicznym bądź w prywatnej placówce oferującej usługi tego rodzaju.

* Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź / Percentages do not add up to one hundred because of possibility to choose more than one answer

Rysunek 1. Przyczyny braku dostępu do internetu wiejskich gospodarstw domowych w latach 2007-2011*
Figure 1. The reasons of lack of internet access in the rural households in Poland in the years 2007-2011

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych *Diagnozy Społecznej* 2007, 2009, 2011
Source: own elaboration based on *Social Diagnosis* 2007, 2009, 2011 data

Podsumowanie i wnioski

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż fizyczny dostęp mieszkańców polskiej wsi do komputera i internetu znacząco się zwiększył. W 2011 r. komputerem dysponowało 67%, a internetem 61% wiejskich gospodarstw domowych w Polsce. Jednocześnie malały różnice w poziomie wyposażenia w wymienione urządzenia między gospodarstwami domowymi w miastach i na obszarach wiejskich. Niemniej, odnosząc przytoczone wielkości do społeczeństw europejskich lub innych państw rozwiniętych gospodarczo, jak również biorąc pod uwagę dużą dynamikę zmian w zakresie upowszechnienia i społeczno-ekonomicznej roli TIK, należy stwierdzić, iż ciągle znaczny udział wśród wiejskich gospodarstw domowych miały rodziny niedysponujące komputerem, w szczególności podłączeniem do internetu. Przyczyny tej sytuacji były różnorodne. Najważniejsza z nich miała charakter motywacyjny i dotyczyła braku potrzeby posiadania tego urządzenia. W odniesieniu do mieszkańców wsi fakt ten stanowi istotną zmianę, ponieważ w ich przypadku w przeszłości decydującą rolę odgrywały czynniki ekonomiczne i infrastrukturalne. Pomimo spadku znaczenia tych ostatnich wydaje się, że nadal należy kontynuować przedsięwzięcia na rzecz zwiększenia fizycznego dostępu do szerokopasmowego internetu na obszarach wiejskich, w tym i w miejscach publicznych. Należy sądzić, że w przypadku analizowanej zbiorowości coraz większy wpływ na brak internetu miały kompetencje cyfrowe.

Literatura

- Batorski D. 2003: *Ku społeczeństwu informacyjnemu*, [W:] J. Czapiński, P. Tomasz (red.), *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, s. 250-251.
- Batorski D. 2005: *Internet a nierówności społeczne*, *Studia Socjologiczne*, nr 2(177), Warszawa, s. 125, 128-129.
- Castels M. 1997: *Społeczność sieci*, PWN, Warszawa, s. 47.
- Diagnoza społeczna 2007, 2009, 2011*: Kwestionariusze, Rada Monitoringu Społecznego, www.diagnoza.com, pobrano 11.09.2012.
- James J. 2002: *Information Technology, transaction costs and patterns of globalization in developing countries*, *Review of Social Economy*, t. LX. nr 4, The Association of Social Economics, s. 508.
- Korzystanie z Internetu*. 2011: CBOŚ, Komunikat z badań, Warszawa, s. 2-3.
- Społeczność informacyjna w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2004-2007*. 2008: GUS, Warszawa, s. 48-63.
- Społeczność informacyjna w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2007-2011*. 2012: GUS, Warszawa, s. 87-129.
- Van Dijk J. 2010: *Społeczne aspekty nowych mediów. Analiza społeczeństwa sieci*, PWN, s. 248.

Summary

A significant part of rural population in Poland does not have an access to information-communication technologies. This could be the reason limiting socio-economic chances of many people. It is argued that the information and communication technologies use is a prerequisite for educational and occupational development of any individual. The paper aims to define the level of computer and internet access in rural households, as well as the main reasons of not having this technologies therein. For the purpose of the analysis, the data from the Central Statistical Office and Social Diagnosis were used. The method of statistical data comparison was used. Analysed data suggest that, in the years 2004-2011 a rural households physical access to the internet and computer has significantly improved. However, there was still a gap between rural and urban households in terms the level of access to mentioned technologies.

Adres do korespondencji
mgr Michał Dudek
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Państwowy Instytut Badawczy
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
e-mail: dudek@ierigz.waw.pl